

De udenlandske boghistoriske Samlinger

En præsentation

Af bibliotekskonsulent, dr.theol. Jakob H. Grønbæk

Indledning

dover at være Danmarks Nationalbibliotek og Københavns Universitetsbibliotek er Det kongelige Bibliotek tillige Danmarks Bogmuseum. Det er officielt bibliotekets tre hovedfunktioner. Den sidste, den museale funktion, skal søges belyst i det følgende med en præsentation af de udenlandske sarsamlinger, der kvalificerer Det kongelige Bibliotek som Danmarks Bogmuseum - eller rettere er medvirken-

de til at gøre det. For det er begribeligvis ikke - og slet ikke først og fremmest - kun de "rare" bøger i den udenlandske (vesterlandske) del af bibliotekets bogbestand, der tæller i den sammenhæng. Det kongelige Bibliotek er jo også nationalbibliotek, og Danske Afdeling, som rummer den danske nationallitteratur, har i sine hovedsamlinger og i særdeleshed i sine sarsamlinger et uvurderligt bogmusealt potentiale. Hertil kommer så, hvad der rummes i de under nationalbiblioteksfunktionen hørende samlinger i Håndskrifts-, Musik-, Kort- og Billedafdelingerne, i Judaistisk og i Orientalisk Afdeling.

Det kongelige Bibliotek udgør således en organisk, gennem over tre århundreder med gaver og køb opbygget, sammenhængende helhed - også ud fra bogmuseal synsvinkel. Overalt i samlingerne findes der - spredt eller samlet - bøger af uvurderlig boghistorisk, bogmuseal betydning. Største part af dem er forblevet i hovedsamlingerne, andre er udskilt og indlemmet i f.eks. de udenlandske boghistoriske samlinger (rare book collections).

Samlingerne er følgende:

1. *Inkunabelsamlingen* med tryk fra bogtrykkerkunstens opfindelse i midten af 1400-tallet til og med år 1500,
2. *Postinkunabelsamlingen* med tryk fra 1501 til og med 1530,
3. *Pergamentsamlingen* med især ældre tryk på pergament,
4. *Boghistorisk Studiesamling* med tryk fra 1531 til vore dage og
5. en *samling af særlige kostbare bøger*.

I tilknytning til samlingerne findes der et boghistorisk håndbibliotek, som omfatter ca. 750 bind.

Det er karakteristisk for disse særsamlingers tilblivelse, at de bøger, der i dag har hjemme i dem, ikke oprindeligt har haft det, men er blevet udskilt af de udenlandske hovedsamlinger. Hvornår dette er sket i Det kongelige Biblioteks historie, og hvad der netop gør dem til boghistoriske samlinger, vil fremgå af det følgende.

Hvad gør en samling boghistorisk?

De udenlandske boghistoriske særsamlinger, der siden august 1986 sorteres under *Afdelingen for Museale Funktioner*, er opstået til forskellige tider og relativt sent i bibliotekets historie. Men spørgsmålet er, hvad det er for kriterier, der har dannet baggrunden for udtagningen af netop de bøger fra hovedsamlingen.

Man kunne i denne sammenhæng forestille sig en udskillelse af bøger, kvalificeret ved deres fælles prægante indhold. Men at etablere sådanne enklaver af bøger med beslægtet indhold har ikke været gængs praksis i Det kongelige Bibliotek, og hvor sådanne samlinger findes, er de som regel tilgået biblioteket, som de nu fremtræder. Særsamlinger, udskilt ud fra indholdsmæssige kriterier, vil imidlertid heller ikke retteligt kunne kaldes egentlig boghistoriske.

Man kunne også - det var måske mere nærliggende - (efterhånden) have udskilt og samlet bøger for sig, der havde det til fælles, at de var kostbare og i pengeværdi lå i en arbitrært højt ansat prisklasse. Det har man faktisk også gjort (jvf. den sidstnævnte samling), men denne samling af kostbare bøger, kan - selvom den faktisk ikke har kunnet undgå at rumme en mængde bøger af stor boghistorisk værdi - pr. definition alligevel ikke i sig selv kaldes egentlig boghistorisk.

Det forholder sig nemlig ikke sådan, at en bogs "åndelige" indhold eller dens markedspris er væsentlig, når der skal skønnes, om bogen skal indgå i

så kaldt boghistoriske samlinger. Dette udelukker på den anden side ikke, at bøger i egentlig boghistoriske særsamlinger kan være - og i de fleste tilfælde faktisk er - indholdsmæssigt (litteratur- og videnskabshistorisk) eller økonomisk særdeles værdifulde.

De fire førstnævnte særsamlinger må karakteriseres som i ret forstand boghistoriske. Det hænger sammen med, at begrebet "boghistorie" har at gøre med bogens ydre fremtrædelsesform. Da man således etablerede Inkunabelsamlingen og samlingen af postinkunabler, der tilsammen rummer bogtrykkerkunstens ældste frembringelser, var dette i sidste instans motiveret i, at i særdeleshed sådanne tryk fra bogtrykkerkunstens barndom (indtil 1530) kunne kaste lys over bogens udvikling som fysisk objekt. Og selvom det her for disse gamle bøger vedkommende var bogtrykket som sådan (typografien), man først og fremmest havde opmærksomheden henledt på, er det faktisk ikke udelukkende typografiens historie, de tjener til at belyse, men også andre ydre fremtrædelsesformers historie som f.eks. papirets og bindets.

Hvad angår Pergamentsamlingen, har udskillelseskriteriet således været et bestemt element i bogens "udvortes", bogens (bogblokkens) materiale. Og hvad endelig Boghistoriske Studiesamling angår, så gælder det, at i den er der indlemmet bøger, der kan belyse bogens historie fra 1531 til vore dage, og det i alle bogens ydre former, i særdeleshed centreret om bogbindet, bogtrykket og bogillustrationer, samt proveniens, dvs. ejermærker (navnetræk, exlibris, superexlibris).

De boghistoriske særsamlinger leverer det uundværlige empiriske materiale til studiet af faget boghistorie. Som studie- og videnskabsdisciplin beskæftiger dens dyrkere sig med bogen og dens udvikling som materielt objekt, ikke med dens "åndelige" indhold, f.eks. dens forfatters betydning i litteratur- eller videnskabshistorien. Og boghistoriens emnefelt er omfattende

HERE ENDS the Book of the Works of Geoffrey Chaucer, edited by f. S. Ellis; ornamented with pictures designed by Sir Edward Burne-Jones, and engraved on wood by W. F. Hooper. Printed by me William Morris at the Kelmscott Press, Upper Mall, Hammersmith, in the County of Middlesex. finished on the 8th day of May, 1896.

☞ The hearty thanks of the Editor and Printer are due to the Reverend Professor Skeat for kindly allowing the use of his emendations to the Ellesmere MS. of the Canterbury Tales, and also of his emended texts of Chaucer's other writings. The like thanks also the Editor and Printer give to the Delegates of the Oxford University Press for allowing them to avail themselves of Professor Skeat's permission.

Kolofon (slutningstitel) i William Morris' berømte folioudgave af *The Works of Geoffrey Chaucer*. Dette storværk, som 1896 udgik fra Morris' berømte Kelmscott Press (samme år han døde), betragtes af mange som en af de største typografiske bedrifter nogensinde. Skriften (Chaucer Type) er påvirket af tysk gotik.

Initiallet (det udsmykkede begyndelsesbogstav) side 3 er fra Chaucer udgaven og - som typerne - tegnet af Morris selv. (Bonnesen Samlingen, Boghistorisk Studiesamling).

og rigt facetteret, strækkende sig helt fra de ældste tryk til vore dages og belysende bogens udviklingshistorie i alle dens aspekter, dens håndværksmæssige fremstilling og kunstneriske udtryk. Hertil kommer så andre tilgrænsende historiske fagområder som (antikvar)boghandel og bogauktioner ("bogspreddning"), biblioteker, private som offentlige, og bibliofili ("bogindsamling").

Litteratur:

- C.E. WERLAUFF: Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i København. 2. udg. Kbh. 1844.
Aarsberetninger fra det kongelige Bibliothek 1864-1943 (ved Chr. Bruun, H.O. Lange, Carl S. Petersen og Svend Dahl).
Beretning om Rigsbibliotekarembetet 1943-47.
Meddelelser fra Rigsbibliotekaren 1949-85.
CARL ELBERLING: Breve fra en bogelsker. (1909). Ny forøget udgave udsendt i anledning af antikvarboghandler Hans Baggers 60 årsdag. Kbh. 1985.
Nordisk Leksikon for Bogvæsen. I-II. Kbh. Oslo Stockholm 1951-62.
Nordisk Håndbog i Bibliotekskundskab. I-III. Kbh. 1957-60.
SVEND DAHL: Bogens Historie. Anden ændrede og forøgede Udgave. Kbh. 1957.
Oversat til svensk, tysk, engelsk og fransk.

1. Inkunabelsamlingen

"Inkunabel" kommer af det latinske ord for "vugge" (incunabula), og bruges om bogtrykkerkunstens tidligste (spæde) produkter. Samlingen i Det kongelige Bibliothek af sådanne tryk (tyskerne foretrækker at kalde dem "Wiegen-drucke"), er den største i Norden. Den rummer i dag over 4.400 titler, og da mange af værkerne er i flere bind, skal vi op på endnu flere boglige enheder ialt.

Bøgerne er registreret i Victor Madsens inkunabelkatalog I-II (1935-38), der kom i 6 hefter fra 1931. Et 3. bind udkom i 1963 ved Erik Dal, indeholdende den siden 1938 på godt 100 numre skete tilvækst, som forinden var publiceret i *Fund og Forskning* af Henning Einersen, Raphael Edelmann (jødiske inkunabler) og Erik Dal selv. - I det næste bind af *Fund og Forskning* vil der komme et lille supplement med tilvæksten siden 1963 (17 numre) ved Paul Raimund Jørgensen, samlingens leder 1962-89.

Victor Madsen (1873-1941) gjorde fra 1912 til sin død tjeneste i Udenlandske Afdeling bl.a. som leder af Inkunabelsamlingen. I katalogen, som også omfatter 6 danske inkunabler, har han ordnet de opførte værker alfabetisk efter forfatter eller titel for anonyme, og forsynet dem med numre,

Et af Det kongelige Biblioteks gamle bloktryk, en såkaldt Biblia Pauperum, "fattigmændsbibel", med billedlige fremstillinger i træsnit fra bibelen. Bladet er restaureret. (Inkunabelsamlingen).

som principielt svarer til opstillingen af samlingen. (Numrene er også påført de håndskrevne indførsler i Ældre Samlings systematiske protokoller.) Til hver inkunabelindførsel er der knyttet referencer til internationale inkunabelkataloger, en ganske kort beskrivelse og - om muligt - oplysninger om provenienser. Katalogen, som ikke giver en udførlig beskrivelse af de enkelte bøger, indeholder særdeles nyttige og udførlige registre (over 300 sider), således en fortegnelse over trykkene ordnet alfabetisk efter lande og byer (herunder trykkere), en konkordans over de registrerede titlers forekomst i internationale inkunabelkataloger og en meget fyldig fortegnelse over tidligere ejere. - Erik Dal har i 3. bind en fortegnelse over inkunabler i danske biblioteker udenfor Det kongelige Bibliotek.

Den ganske unge biblioteksfamulus *Rasmus Nyerup* (1759-1829) var den første, der gennemgik Det kongelige Biblioteks samlinger med henblik på at registrere inkunabler. Internationalt var man ved at få øjnene op for, hvor afgørende den første tid efter bogtrykkerkunstens opfindelse var for forståelsen af bogtrykket og dets udvikling. Og i 1783 udgav Nyerup en beskrivelse af et halvhundrede af Det kongelige Biblioteks inkunabler.

Nogle årtier forinden havde biblioteket modtaget op mod 150 inkunabler (blandt disse 2. bind af Gutenberg-bibelen!) fra det hertugelige bibliotek på Gottorp Slot. Det var som krigsbytte efter et for Danmark sjældent heldigt udfald af en krig (den store nordiske) i 1700-tallets begyndelse. Og i 1785 modtog biblioteket den kosteligste gave, det i sin historie nogensinde har fået, nemlig lensgreve *Otto Thotts* store samling af gamle tryk (palæotyper) på ca. 6000 bind fra før år 1530. Af disse var ikke mindre end ca. 1630 inkunabler.

Men der skulle gå endnu et halvt hundrede år, før der blev taget skridt til at udskille disse "rarissima" og dermed skabe en selvstændig inkunabelsamling i Det kongelige Bibliotek. Den første, der argumenterede for en sådan udskillelse, var Nyerups protegé, *Chr. Molbech* (1783-1857) i *Om offentlige Bibliotheker...*, der udkom som en selvstændig bog 1829 - samme år, Nyerup døde. Her fremhæver Molbech, at det er bogtrykkerkunstens historie og "den lærde Bibliographie", "der meddeler hiin Bogclassen en egen Charakter, som gør dens Afsondring fra den øvrige Masse af trykte Bøger ei allene tilraadelig, men i den grad nødvendig, at ethvert Bibliothek, hvor den ikke er foretaget, maa siges at være en ufuldendt Organisation." (s. 82)

Denne "afsondring" blev imidlertid ikke foretaget af Molbech selv, men først påbegyndt af *J.A. Bølling* (1792-1862) i 1840; han fortsatte dermed til sin død (det sidste år som bibliotekets leder). Bølling nåede også at udarbejde en seddelkatalog med 2558 titler, som - efter at være revideret og ajour-

ført af Emil Gigas - udkom i hefter 1889-98 og samlet i 1898 som bind 4 i Chr. Bruuns *Aarsberetninger og Meddelelser*. Tre år efter kom et selvstændigt optryk med et forord af H.O. Lange (1863-1943), der samme år blev overbibliotekar.

Med H.O. Langes tiltræden som overbibliotekar blev boghistorien genstand for en særdeles aktiv opmærksomhed på højeste plan. Overbibliotekarer før ham (som Moldenhawer og Werlauff) havde ikke interesseret sig synderligt for det boghistoriske - bortset fra Bølling, der desværre kun kom til at sidde i stolen et år. Lange blev en passioneret kgl. inkunabeljæger og dertil en internationalt anerkendt inkunabelforsker. I hans regeringstid fra 1901 til 1924 skete der en enorm tilvækst i Inkunabelsamlingen, som ved hans utrættelige og systematiske iver forøgedes med over 1300 titler - altså næsten på højde med den testamentariske tilvækst efter Thotts død. Og Lange, der efterhånden indså, at Bøllings katalog var opbygget efter forældede principper, begyndte selv at anlægge en ny katalog efter moderne historiske ordningsprincipper. "Dette Arbejde, som jeg med nogen Assistance af Assistent V. Madsen personlig har udført, er i Hovedsagen afsluttet", skriver Lange med en slet dulgt stolthed i sin årsberetning for finansåret 1904-1905.

Lange nåede inden sin død i 1943 at opleve udgivelsen af sin elev, Victor Madsens, inkunabelkatalog.

1931 blev der fra Københavns Universitetsbibliotek overført 80 inkunabler til Det kongelige Bibliotek, der i kølvandet af den store bibliotekskommissionsbetænkning (trykt 1927) havde fået status som hovedfagbibliotek i humaniora, heriblandt boghistorie. Nævnes skal det, at H.O. Lange små tyve år tidligere energisk havde forsøgt at få overført til Det kongelige Bibliotek de inkunabler i Statsbiblioteket, som hans bibliotek ikke havde i forvejen. Det lykkedes imidlertid ikke, derimod havde Lange større held med at overtage nogle inkunabler fra landets stift- og skolebiblioteker.

Inkunabelsamlingen rummer Det kongelige Biblioteks skatte af middelaldertryk. Til disse hører en samling "blokbøger" (bl.a. et blad fra en Biblia pauperum), som registreres forrest i Madsens inkunabelkatalog. Disse tryk, hvor billeder og tekst er trykt med træblokke, må fremstillingsmæssigt betragtes som forløbere for inkunablerne.

Inkunablernes slægtskab med middelaldermanuskripterne er iøjnespringende. Overfladisk betragtet er forskellen ofte ringe. Men en afgørende forskel er der! Den skyldes den helt revolutionerende ændring i fremstillingen, idet Johann Gutenberg med sit støbeinstrument havde skabt de løse skrift-

And yf we doo not we shal haue grete harme and dā-
mage/ For yf we by our cause lose suche goodes as our lord
hath made for vs/ Yet for alle that god shal lese no thyng/
Certaynly he made them to thende that we shold haue them
synth that by our good dedes we myght conne deserue them
and that he of his grace hath gguen to vs the wyttē then
tendement and the polver/

Wherefore
god four med
man lykē vns
to his ymage
and to his se-
mblance/
Capl^o iij.

Whan god
fourmē
ed mā he wolde
de make and
create hym li-

ke vnto his ymage and semblance/ to thende that he shold
haue remembrance of the goodes that he had lentē hym/

And that he myght deserue them alle by ryght and rasy-
son/ For he sheldē to hym so grete loue/ that aboue alle o-
ther creatures he fourmed hym to his fygyure and sem-
blance/ And gaf to hym naturelly right passyght vns-
derstonopyng for to loue and knowe hym more than any
other thyngē/ to thende that he myght parte more largely
of his goodes than any other creature/ Ne god dyde nenez-
re made for other creature so many goode thynges/ as he
hath made for man/ But who is he that wyll deserue them
And yf he doo not it is reason that he forwolde. For he doth

William Caxton (død 1491) var den første engelske bogtrykker. Her er et opslag i en populær encyklopædi, han oversatte og lod trykke i sit trykkeri i Westminster (Gossouin de Metz, The Myrroure of the world. 2. udg. ca. 1490. Træsnittet fremstiller kvindens skabelse, og skrifttypen er den karakteristiske Caxton gotik. (Inkunabelsamlingen).

typer. Og for ham og bogtrykkere efter ham i middelalderens afsluttende århundrede var håndskrifterne forbilledet. Skrifttyperne blev eftergjort efter de håndskrevne, rubrikker og initialer ofte håndmalet, "titleerne" kom først bag i bogen som kolofoner, og der var således ikke noget titelblad i vor forstand. Håndskrifter er unikke, de har ingen "dubletter", bogstavtyperne er individuelt forskellige fra linie til linie, side til side, håndskrift til håndskrift. Med opfindelsen af de genbrugelige løse skrifttyper blev bogstaverne ensartede. Bogtrykkeren tegnede og skar dem selv og støbte dem. Men de gamle bogtrykkere havde selvsagt hver deres egenart, og produkter af navne som Gutenberg, Schöffer, Koberger, Sweynheim, Jenson, Aldus Manutius, Ratdolt og Caxton - for at nævne de mest berømte - er alle repræsenteret i Inkunabelsamlingen med deres typografis forskelligheder og forskellige forbilleder i de middelalderlige håndskrifter.

Det er imidlertid ikke blot af betydning at studere inkunablers bogtryk, der "repræsenterer teknisk et begynderstade, æstetisk ofte det fuldkomne" (Erik Dal), men bogtrykkerkunstens udbredelse kom også til at danne epoke i bogbindets historie. Bøger blev billigere og talrigere, og bogindbindingen og dens metoder udviklede sig i takt dermed. Flere af de gamle bogtrykkere, som mangfoldiggjorde de gamle håndskrifers overleverede budskaber, tog ofte uddannede bogbindere i deres tjeneste, idet de selv stod for hele bogfremstillingen (således også for indbindingen) og for distributionen. Omkring 1500, somme avancerede steder (f.eks. i Venezia) tyve år tidligere, blev bogproduktionen imidlertid mere specialiseret og nærmede sig masseproduktion.

Bøgerne i Inkunabelsamlingen har ikke kun "museal" betydning. Hvad de gamle skrifttyper giver mund og mæle, og hvad de ofte samtidige bogbind omslutter, har haft og har stadig uvurderlig betydning i historisk, litterær, filologisk, filosofisk, teologisk, kunsthistorisk og mange andre henseender. Nævnes skal blot, at græske og latinske klassikere fra oldtiden og kristne kirkefædre og skolastikere fra middelalderen således for første gang kom på tryk og blev mangfoldiggjort; og i flere tilfælde er håndskriftsforlægget gået tabt. Men alt det og mere til, som refererer til bøgernes "åndelige" budskab, er det ikke primært boghistorikernes sag at beskæftige sig med.

Litteratur:

- CHR. MØLBECH: Om offentlige Bibliotheker, Bibliothekarere og det, man kalder Bibliotheksvidenskab. Andet, med et Tillæg og Register forøgede Aftryk. Kbh. 1829. Genudgivet som Hilsen til Preben Kierkegaard. Kbh. 1973).
- J.A. BØLLING: Index librorum sæculo XVmo impressorum, quorum exempla possidet Bibliotheca Regia Hafniensis. Kbh. 1898.

- VICTOR MADSEN: Katalog over Det kongelige Biblioteks Inkunabler. 1-3. Kbh. 1935-1963. (Bd. 3 ved Erik Dal)
- PALLE BIRKELUND: Det Thottske biblioteks sidste dage. (i : *Fra de gamle Bøgers Verden*. Kbh. 1953, 83-110)
- ERIK DAL: Middelalderbøger i danske Biblioteker. (i: *Bogens Verden*, 45/1963, 541-47)
- ERIK NØRR: Bibliotekernes kamp om inkunablerne. (i: *Meddelelser fra Rigsbibliotekaren*, 1984/2, 14-30) - Om H.O. Langes forsøg på at "støvsuge" danske bogsamlinger for inkunabler.
- KNUD BØGH: Et hurtigløb gennem 4.000 inkunabler. (i: *Meddelelser fra Rigsbibliotekaren* 1985/1, 49-59)
- KARSTEN CHRISTENSEN: Universitetsbibliotekets inkunabler. Til en opløst samlings historie. Heri: Fortegnelse over Universitetsbibliotekets inkunabler ca. 1930. (i: *Bøger Biblioteker Mennesker*. Et nordisk Festskrift tilegnet Torben Nielsen. Kbh. 1988, 59-104)

2. Postinkunabelsamlingen

Denne samling på ca. 6.400 bind må betragtes som en naturlig fortsættelse af Inkunabelsamlingen. I Werlauffs *Historiske efterretninger om det store kongelige Bibliothek*, søger man forgæves i registret efter "postinkunabler", iøvrigt også efter ordet "Inkunabler". (Begrebet inkunabler dukker dog op i teksten på side 371 i forbindelse med omtalen at den i 1840'erne påbegyndte udskillelse af tryk indtil 1480. Det var nemlig Werlauffs bud på en "terminus ad quem" for inkunabler, som Bølling imidlertid ikke fastholdt, jvf. overfor.) Derimod er der ofte i Werlauffs register henvisninger fra et andet ord for gamle tryk, "Palæotyper". Således behandler han meget udførligt "den uskatteerlige Gave af Palæotyper og Haandskrifter", Otto Thott testamenterede til Det kongelige Bibliotek (s. 222ff.). Thotts gave omfattede, som allerede nævnt, bøger trykt indtil 1530.

Og 1530 blev "terminus ad quem" for Det kongelige Biblioteks samling af postinkunabler. Man kunne i og for sig ligeså godt have valgt et andet årstal end 1530, f.eks. 1550 (danske palæotyper). Men skellet blev nu engang 1530, og således er Thotts kostelige palæotypsamling på 6.160 tryk i dag fordelt på Inkunabelsamlingen med ca. 1.630 (jvf. overfor) og på samlingen af postinkunabler med ca. 4.530 tryk.

Der findes ikke nogen selvstændig for publikum tilgængelig katalog over Det kongelige Biblioteks samling af postinkunabler, som - modsat inkunablerne - kun figurerer på de relevante steder i protokolkatalogerne over udenlandske Ældre Samling (markeret ved et "S-30").

ΟΔΥΣΣΕΙΑ.

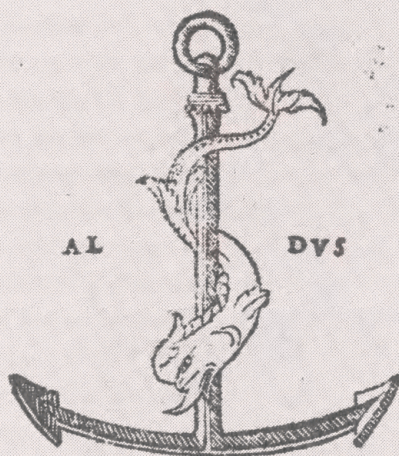
Βατραχομυομαχία.

ἤμνοι. αβ.

VLYSSEA.

Batrachomyomachia.

Нумни. xx. ii.

Sum Jacobi Bobhini nunc. Solonis
G. S. E. C. C. Palatinus
Coelarii.

Titelbladet til en Homerudgave, trykt i Venezia 1504, en af den lærde bogtrykker Aldus Mantius' oktavudgaver, hvor kursiven for første gang blev brugt i typografien. De såkaldte Aldiner i handy format blev trykt i forholdsvis mange eksemplarer og derfor til dengang ukendt billige priser. (Postinkunabelsamlingen).

Den systematiske udskillelse af postinkunabler fra den ældre udenlandske bogmasse er - modsat inkunablenes - en ganske ny foreteelse. Nogle af dem var ganske vist allerede blevet udskilt og indlemmet i Boghistorisk Studiesamling, men en udskillelse af dem alle fandt sted som en af konsekvenserne af den offentlige uro, der i 1970'erne opstod omkring de dengang konstaterede tyverier i bibliotekets samlinger. Det første, man gjorde, var at begynde en systematisk udtagning af bøger trykt til og med 1530. De skulle sikres mod tyveri, det var sagen! Mærkeligt egentlig, at man ikke havde startet en udtagning af så gamle tryk på et tidligere tidspunkt - af hensyn til deres boghistoriske værdi.

På den anden side er tidsgrænsen for postinkunabler diskutabel - ligesom "postinkunabler" internationalt iøvrigt heller ikke er et entydigt, endsige almindeligt anvendt begreb. "Terminus a quo" i forhold til inkunabler er ganske vist i orden, men der er intet reelt boghistorisk holdepunkt for et skel mellem bøgerne i Det kongelige Biblioteks postinkunabelsamling og dem i Boghistorisk Studiesamling (se nedenfor). Kriteriet for udskillelsen til en postinkunabelsamling var som nævnt sikringsmæssig, og konsekvent har en udskillelse for flere bøgernes vedkommende netop også måttet ske fra Boghistorisk Studiesamling, hvori de nogle år forinden var blevet indlemmet.

I samlingen er der blandt meget andet eksempler på den begyndende renaissances fornemme tryk- og bindkunst, således f.eks. Aldus Manutius' moderne oktavudgaver, sat moderne kursiv og indbundet i lette handy bind med perle af pap og dekoration i den ny forgyldningsteknik. Og der er bl.a. et stort og meget værdifuldt udvalg af de tidlige, prunkløse og masseproducerede tyske reformationstryk, der som kerne har Luthers og hans tilhængeres pamfletter.

Litteratur:

MICHAEL PEGG: German and Dutch Books (1516-1550) in The Royal Library, Copenhagen: a short-title catalogue. Baden-Baden 1989. (Bibliotheca bibliographica Aureliana, 122)

3. Pergamentsamlingen

Denne samling på ca. 110 titler er den ældste af de boghistoriske samlinger. Det er iøvrigt helt forståeligt, for bøger trykt på pergament indtager en særstilling på grund af deres ofte helt ekstravagant pragtfulde udstyr. Lige fra bogtrykkerkunstens opfindelse har det således ofte været skik at trykke ganske få eksemplarer på pergament at et værk på papir. (Således blev Guten-

Rigt håndmalet træsnit (David og Goliat) fra 1. bind af *Mer des histoires*, en foliant trykt på pergament i Paris 1488. Pragtværket er fra Otto Thotts donation. I den Det kongelige Bibliotek findes også et på papir trykt eksemplar af samme udgave. (Pergamentsamlingen).

rer que Eusebius / Dicēt listozial, Hē
 ry de heruordia et plusieurs autres ad
 iouffent. x. ans avec les ans dessusditz
 de la iiii^e aage selonc la verite hebraiū
 cest assauoir iiii^e lxxiii ans. lesquelz as
 seblez font iiii^e et trois ans. Car ilz
 dient que amon regna xii. ans et tou
 tessois selonc les hebreux il ne regna
 que deux ans. ¶ Les histoires des gen
 tilz se peuent accorder aux histoires de
 la sainte escripture en adioustant les
 dix ans dessusdis et nō point autremēt
 Combīe que aulecuns adiouffēt avec
 iceulz .x. ans / encor xxx ans du Regno
 de amafias dōt est parle ou xiiii^e du iiii^e
 des roys. Et veulēt que la ligne de iu
 das fust le space de .x. ans sans roy. car
 Amafias desquist .x. ou xi. ans. plus q̄
 ne regna cōme roy. Durans lesquelz
 ans son filz ozias qui lors estoit montē
 petit ne peult regner. De ceste matie
 re fault voir Dng docteur nōme come
 ftoz qui en parle en la fin du quart des
 roys. ¶ Ceste iiii^e aage est cōe ieunesse
 parquoy nō pas a tort a elle cōmence
 rēt les rois et le regime de gouuerner
 le peuple de dieu. Car selonc saict augu
 stin ou chapitre xliiii. du xe liure de la
 cite de dieu / laage de ieunesse qui entre
 les aages est la iiii^e est propice et conue
 nant a bataille et a gouuerner et dese
 dre Dng royaulme.

berg-bibelen (den 42 liniede) trykt på pergament i 30 eksemplarer.) I Det kongelige Biblioteks samlinger er der adskillige eksempler på gamle bøger, som er trykt på såvel papir som pergament.

Det var - som tilfældet var med Inkunabelsamlingen - også Chr. Molbech, der stod fadder til ideen om at skabe en samling af bøger trykt på pergament. Men her blev det - som tilfældet ikke blev med inkunablerne - ham selv, der kom til at realisere idéen.

I 1829 offentliggjorde Molbech i sit eget *Nordisk Tidsskrift* en fortegnelse af pergamenttryk på 61 numre. Den kom i et selvstændigt optryk året efter, og den fortegnelse er den dag i dag - med håndskrevne tilføjelser - katalogen over samlingen. Atten af pergamenttrykkene er inkunabler, men Pergament-samlingen "trækker" i den forstand, at de på pergament trykte inkunabler er opstillet i Pergamentsamlingen. Det turde nok ikke overraske, at største parten af de pergamenttryk, Molbech udskilte, var fra Thotts donation.

Molbech fandt yderligere et par pergamenttryk efter udgivelsen af sin fortegnelse, og Werlauff oplyser (s. 371), at det (altså i 1844) er blevet til 71 værker med ialt 101 bind. Siden er samlingen blevet yderligere forøget, dels ved indlemmelse af nyfundne fra hovedsamlingerne, dels ved køb eller bytte.

Et helt kapitel for sig er etbladstrykkene på pergament, og blandt dem afladsbreve, som er blevet overført til Det kongelige Bibliotek fra Rigsarkivet og Nationalmuseet. Blandt disse er der et afladsbrev, der kom til biblioteket fra Nationalmuseet i 1870, trykt i Mainz af Gutenberg år 1454. Det er nok det ældste tryk, der findes i Det kongelige Bibliotek.

Litteratur:

C. MOLBECH: Fortegnelse over de på Pergament trykkede Bøger i det store Kongelige Bibliothek, tilligemed nogle Bidrag til Bibliothekets nyeste Historie. Kbh. 1830.

VICTOR MADSEN: Pergamenttryk i det kongelige Bibliotek i København. Et Supplement. (i: *Bok- och Bibliotekshistoriska Studier tillägnade Isak Collijn på hans 50 årsdag*. Uppsala 1925, 199-214)

4. Boghistorisk Studiesamling

Da boghistorikeren *H.P. Rohde* i *Bogvennen* 1952 offentliggjorde sin afhandling om den engelske mesterbogbinder Roger Payne, eksisterede Boghistorisk Studiesamling endnu ikke. Af udenlandske boghistoriske samlinger var der kun inkunabel- og pergamenttryksamlingerne. Ellers fandtes alle de

Fotografi med Johannes Bonnesen og overbibliotekar H.O. Lange i den ikke mere eksisterende bibliotekssal i Det store Kongelige Bibliotek (nu Rigsarkivet). Billedet er formentlig taget året før Det kongelige Bibliotek flyttede over i dets nuværende domicil. - Skrivemaskinen findes nu i bibliotekets husmuseum.

PAVLI IOVII NOVOCOMEN-
SIS VITAE DVODECIM VICE-
COMITVM MEDIOLANI PRIN-
CIPVM.

EX BIBLIOTHECA REGIA.

Βασιλεὺς τ᾽ ἀγαθῶν καὶ περὶ τ᾽ ἀρχιμητρῆ.

L V T E T I A E.

Ex officina Rob. Stephani, typographi Regii.

M. D. X L I X.

Ex priuilegio Regis.

Titelbladet til et værk fra 1549, trykt af den franske kgl. bogtrykker Robert Etienne (Stephanus). Typerne er fremstillet af den franske stempelskærer Claude Garamond, hvis antiquaskrift i varianter bruges den dag i dag. (Boghistorisk Studiesamling).

mange bøger med sjældne og bemærkelsesværdige tryk, bind og illustrationer rundt omkring på deres systematiske plads i magasinerne.

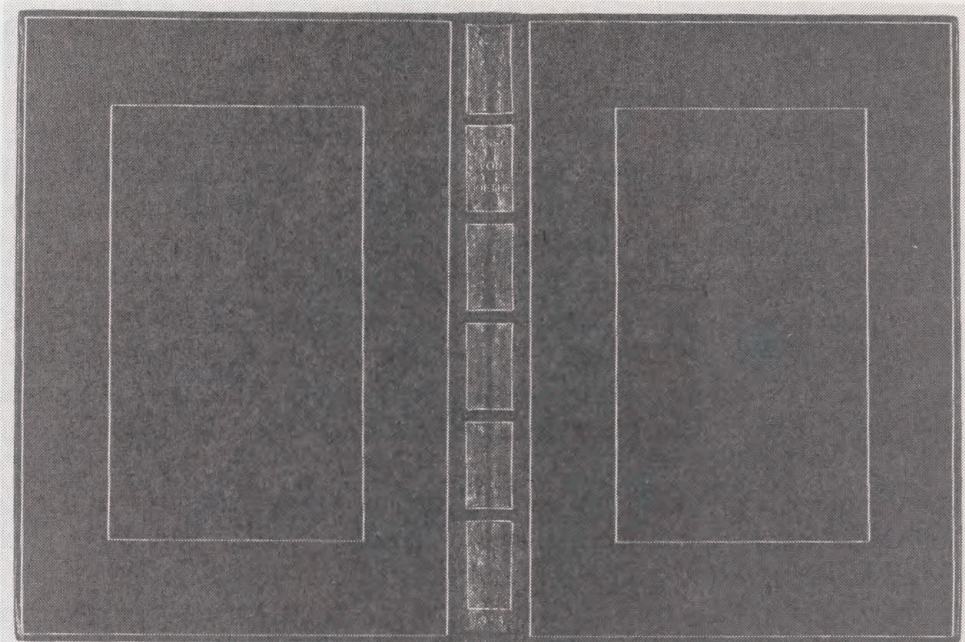
Ganske vist havde Det kongelige Bibliotek i tidens løb blandt sine medarbejdere haft en række boghistorisk interesserede og engagerede bibliotekarer, der i håndskrevne notater havde nedfældet deres granskninger i magasinernes reoler, så nogle af de markante bøger i hvert fald kunne lokaliseres på bibliotekets mange hylder. Men H.P. Rohde var den første, der - også animeret af sin dynamiske chef Svend Dahl - udmøntede sine og andres fund på magasinernes hylder i en systematisk seddelregistrant over bemærkelsesværdige bind, tryk og illustrationer. Men nogen stort anlagt udtagning i magasinerne blev det ikke til. Den begyndende boghistoriske samling kunne rummes i et bogskab med få eksempler til foredrags- og demonstrationsbrug.

I dag omfatter Boghistorisk Studiesamling ca. 1400 bind med skatte, der for største part er plukket fra hylderne af samlingens leder gennem et kvart århundrede, magister *Paul Raimund Jørgensen*.

Samlingen er en eksempelsamling af bøger af boghistorisk betydning, trykt fra 1531 op til vore dage; den er for så vidt en forlængelse af Postinkunabelsamlingen. Samlingen er statisk i den forstand, at dens bogmængde ikke forøges udover med markant nye eksempler. En almindelig udskillelse af alle boghistorisk særprægede bøger i så gammelt og så righoldigt et bibliotek som Det kongelige Bibliotek ville vist også være helt uoverkommeligt og hverken hensigtsmæssigt eller ønskeligt.

Boghistorisk Studiesamling er i dag opstillet i skabsreoler i den nyindrettede Foredragssal. (De kostbareste og sjældneste er dog opbevaret i sikringsrum andetsteds.) Denne placering i foredragssalen er ideel med henblik på undervisning og demonstration af materialet. Og et særdeles righoldigt materiale kan fremvises af eksempler på de mest karakteristiske europæiske skrift- og bindtyper fra renaissance over barokken, rokokoen og nyklassicismen til vore dage. Der er bøger fra Aldus Manutius' efterkommeres værksted, bøger indbundet for Jean Grolier, fanfarebind, bind af Jakob Krause, Le Gascon-bind, Cottagebind, kniplingebind, bind af Derôme, Roger Payne, Thouvenin, Cobden-Sanderson - for blot at nævne nogle berømtheder. Og hele den nyere stilhistorie synliggøres i samlingens eksempler på illustrationskunst, skrifttyper (Garamonds antikva netop fra 1530'erne) og bogtrykkerkunst fra Christophe Plantins og Elzevireernes frembringelser til privatpresserne omkring 1900.

En enestående samling af bøger fra engelske privat presser (Kelmscott, Doves, Ashendean, Riverside m.fl.) rummes i *Bonnesens Samling* på op mod 200 bind. *Johannes Bonnesen* (1868-1946) havde været bibliotekar på

Bind udført af den engelske bogbinder og bogtrykker, grundlægger af Doves Press, T.J. Cobden-Sanderson. Bindet (blåt maroquin) og bogen (Tasso von Goethe, trykt på pergament) er fra 1913. (Bonnesen Samlingen, Boghistorisk Studiesamling).

Det kongelige Bibliotek 1901-38, og hans enestående samling kom på auktion i 1975. Han erhvervede blandt mange andre udsøgte sjældenheder William Morris' berømte Chaucerudgave fra 1896, et par bind trykt på pergament og indbundet af T.J. Cobden-Sanderson, op mod 30 bøger indbundet af Anker Kyster, deraf flere tegnet af Th. Bingesbøll.

Der forefindes endnu ikke nogen registrant over Boghistorisk Studiesamling, der er tilgængelig for publikum. Derimod findes en intern seddelkatalog over samlingen, ordnet i samme rækkefølge, som bøgerne er registreret i protokolkatalogerne over udenlandske Ældre Samling. Men dette giver ingen søgemuligheder, hvorfor der blev påbegyndt udarbejdelse af en alfabetisk seddelkatalog over bogtrykkere, bogillustratorer, bogbindere og provenienser. Der eksisterer også et fragmentarisk fotoarkiv i to afdelinger, et for tryk og et for bind, hvor billederne er ordnet kronologisk efter århundreder, som igen er ordnet efter lande.

Den nye teknologi har imidlertid åbnet for nye perspektiver, idet der er igangsat et projekt vedrørende edb-inddatering, foreløbig af bogbindere og bindtyper.

Litteratur:

- PAUL RAIMUND JØRGENSEN: Det kongelige Biblioteks Inkunabelsamling og Boghistorisk Samling. (i: *Meddelelser fra Rigsbibliotekaren*, 15. juni 1967, 4-6)
- Johannes Bonnesen's efterladte bogsamling. Arne Bruun Rasmussens Kunstauktioner. Kbh. 1975.
- H.P. ROHDE: Den røde tråd. Boghistoriske studier. Kbh. 1985.

5. Samlingen af særlige kostbare bøger

Denne samling på i dag godt 7.000 bind, der opbevares i et særligt sikringsrum, kan eo ipso ikke karakteriseres som en egentlig boghistorisk samling. Udskillelseskriteriet har ikke været boghistorisk, men dikteret af markedspriser. Samlingen rummer imidlertid - foruden kostbare førsteudgaver, samlerobjekter i kraft af deres uopdrivelighed m.m. - selvsagt også en mængde boghistorisk relevante (og kostbare) bøger, som man enten ikke har fundet det hensigtsmæssigt at indlemme i Boghistorisk Studiesamling, der jo er en eksempelsamling. Eller også rummer den bøger, man har fundet for sjældne og kostbare til, at de fysisk kunne opstilles i Boghistorisk Studiesamling.

Samlingen er - som Postinkunabelsamlingen - opstået som konsekvens af de i 1970'erne konstaterede tyverier i bibliotekets samlinger. Løbende udtagning til særlig sikring af bøger af en betragtelig høj markedsværdi tager en formelt siden 1982 oprettet Revisionsafdeling sig af.

Der eksisterer ingen for publikum tilgængelig registrant over særligt sikrede bøger. (De sikrede bøger bliver i protokolkatalogerne over Ældre Samling markeret ved et S-1977.) Derimod er der af Revisionsafdelingens medarbejdere under revisionsprocessen blevet udfærdiget særdeles nyttigt materiale med henblik på en edb-registrering af særlige boghistoriske karakteristika som ejermærker, exlibris, superexlibris, håndskrevne noter, fragmenter m.m.

Litteratur:

- Statsrevisorernes Beretning om forløbet af revisionen af bogbestanden på det kgl. Bibliotek og universitetsbiblioteket. Kbh. 1982.

Afslutning

Det hører til et museums hovedfunktioner at samle og opbevare kunst og andre genstande til benefice for eftertiden, at bevare (konservere) sådanne genstande og at formidle den viden om vores kulturhistorie, de pågældende

This Shadow is renowned Shakespear's: Soule of th' age
The applause: delight: the wonder of the Stage.
Nature her selfe, was proud of his designer
And joy'd to weare the dressing of his lines;
The learned will Confesse, his works are such,
As neither man, nor Muse, can praise to much.
For ever live thy fame, the world to tell,
Thy like, no age, shall ever paralell.

W. M. D. 1640.

POEMS:

VVRITTEN

BY

WIL. SHAKE-SPEARE.

Gent.

Printed at London by Tho. Cotes, and are
to be sold by Iohn Benson, dwelling in
St. Dunstons Church-yard. 1640.

Førstedgave af William Shakespeare's samlede poetiske skrifter (Poems. London 1640). (Samlingen af særlige kostbare bøger).

museumsgenstande kan tilbyde. Det kongelige Bibliotek som Bogmuseum kan imidlertid ikke ganske leve op til alle disse krav. Utallige museumsgenstande, in casu bøger, er blevet samlet, men ressourcerne har slet ikke til ladet, at opbevaringsbetingelserne og konserveringsaktiviteterne kan forhindre, at en stadigt accellerende nedbrydning af materialet finder sted.

Hvad kulturformidlingen angår, så kan Det kongelige Bibliotek først virkelig leve op til sit navn som *Danmarks Bogmuseum*, når dets genstande synliggøres for publikum. Det kan kun ske ved etablering af tilfredsstillende udstillingsfaciliteter. Med andre ord: Når man siger museum, må man også sige udstilling!

I gamle dage var der på Det kongelige Bibliotek en "permanent udstilling", der blev åbnet for pressen den 27. juni 1908, to år efter at den nuværende bygning var taget i brug. Blot ved at skimme udstillingskatalogen igennem med dens lakonisk korte præsentation af de 886 numre på godt 100 sider, vil man få et indtryk af, hvad der er opbevaret af kostelige skatte bag Det kongelige Biblioteks tykke mure. Det var dengang, der var plads i

huset, og udstillingen fyldte det meste af galleriet på første sal i den store centrale forhal.

Man vil kunne forstå, at de permanente udstillingsgenstande var det første, der blev evakueret i 1943 under anden verdenskrig. Men siden da har der ikke været nogen permanent udstilling af Det kongelige Biblioteks boghistoriske skatte. Ganske vist blev der (i nogle år) arrangeret sommerudstillinger, hvor et lille udvalg af de tidligere permanente udstillingsgenstande blev stillet til skue. Men også det er slut. Kun en imødekommelse af Det kongelige Biblioteks fysiske udbygningsbehov og en udnyttelse af byggemulighederne på havnefronten (jvf. rapporten om *Det kongelige Bibliotek i Fremtiden* fra 1989) kan give biblioteket en "permanent" udstilling tilbage.

Det kongelige Bibliotek er også boghistorisk forskningscenter. Det hører også med til museumsfunktionen ud fra den betragtning, at til ethvert museum er der nødvendigvis og helt naturligt knyttet forskningsaktiviteter. Alle videnskabeligt arbejdende og engagerede boghistorikere i Danmark har måttet støtte sig til og arbejde med basis i bibliotekets uundværlige materiale. På læsesalen stilles bøgerne til rådighed, og dagligt besvares skriftlige såvel danske som udenlandske forespørgsler. Det kongelige Biblioteks boghistoriske samlinger har internationalt renommé.

Men igen, rammerne er for snævre. Det gælder i særdeleshed - foruden mangel på plads til udstillinger - læsesalskapaciteten, der ikke er tilstrækkelig til at imødekomme forskningens krav. Også det vil Det kongelige Biblioteks moderniseringsplaner forhåbentlig inden for en overskuelig fremtid kunne afhjælpe.

Litteratur:

- Katalog over Det kongelige Biblioteks Permanente udstilling. Kbh. 1908.
Det kongelige Bibliotek i Fremtiden. Fysiske udbygningsbehov og byggemuligheder. Kbh. 1989. (Modernisering i historiske Rammer I).

